

Співвідношення гендерної рівності

та жіночих прав

І. П. Андрусяк

асистент кафедри історії держави і права
Інституту права та психології Національного
університету «Львівська політехніка»

У статті аналізується співвідношення понять «гендерна рівність» та «жіночі права», відмінність їх змісту і обсягу, необхідність їх законодавчої регламентації та створення окремих законодавчих механізмів їх утвердження, забезпечення і захисту.

Ключові слова: гендерна рівність, жіночі права, права людини.

В статье проанализировано соотношение понятий «гендерное равенство» и «женские права», отличие их содержания и объема, необходимость их законодательной регламентации и создание отдельных законодательных механизмов их утверждения, обеспечения и защиты.

Ключевые слова: гендерное равенство, женские права, права человека.

This article analyzes the correlation between concepts «gender equality» and «women's rights, the difference in their content and scope, the necessity of legislative regulation and creation of separate legal mechanisms for their establishment, provision and protection.

Keywords: gender equality, women's rights, human rights.

У вересні 2000 року керівники держав світу взяли зобов'язання виконати 8 Цілей розвитку тисячоліття до 2015 р. Третя ціль – сприяння рівності чоловіків і жінок та розширення прав і можливостей жінок, четверта – скорочення дитячої смертності, п'ята – покращення охорони материнства [1]. Таким чином, ці три цілі пов'язані зі становищем жінки в суспільстві, її репродуктивною здатністю та репродуктивним здоров'ям, створенням умов для поєднання материнства з професійною діяльністю, належним рівнем соціального і економічного добробуту, реальної можливості на участь в управлінні державою та виробленні і прийнятті рішень, відсутністю дискримінації за ознакою статі. Всі названі проблеми були в різні періоди і в різних формах предметом зацікавлення жіночих організацій, демократичних та прогресивних партій, рухів. Як результат – ці, дуже різні за своїм змістом, питання і проблеми окреслювалися як «емансипація жінок», «жіночі права», «гендер», «становище жінок», «рівність статей», «фемінізм» тощо. Така ситуація обумовлювалася пануванням патріархальних стереотипів, консервативної чи тоталітарних ідеологій, що відводили жінці статус «другої статі» в суспільному, політичному і навіть сімейному житті. Сьогодні, коли сексизм повільно, проте неухильно, займає належне йому місце серед подібних ідеологій (расизм, шовінізм, нацизм), необхідно розмежовувати такі поняття, як «жіночі права» та «гендерна рівність», оскільки вони стосуються різних аспектів буття людини.

У СРСР початок осмислення проблематики статусу жінки в контексті прав людини та демократичного розвитку був започаткований появою радянсько-французького видання «50/50. Опыт словаря нового мышления», де Елізабет Бадінтер та Ольга Вороніна дали визначення по-

няття «фемінізм», зійшовшись на тому, що це «доктрина, яка виступає за розширення прав і ролі жінки в суспільстві», а «фемініст – це людина яка не має упередженості стосовно інших людей з огляду на їх стать і своїми діями сприяє політичній, економічній, духовній, соціальній та сексуальній рівності жінок» [2, с. 522-529]. Сьогодні очевидно, що таке розуміння фемінізму є, по суті, означенням гендерної рівності, яка сьогодні є, так само як і правова держава, незалежним і справедливим судочинством, правами людини, загальносуспільною цінністю й індивідуальним інтересом кожної людини, умовою ефективного і динамічного розвитку суспільства. В 1999 році у видавництві «Основи» побачила світ книжка «Жіночі права. Крок за кроком» [3]. При цьому англomовний термін «Women's Human Rights» перекладено то як «жіночі права», то як «права жінок», що не зовсім відповідає його змісту. Його адекватного перекладу українською мовою немає й досі. 6 травня 2001 року видана постанова Кабінету Міністрів України «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 роки» – хронологічно перший нормативно-правовий акт в Україні, в якому вжито термін «гендерна рівність». Правові аспекти гендерної проблематики стають предметом серйозного наукового зацікавлення ряду українських вчених. Це, зокрема, праці Н. М. Оніщенко, О. Р. Дашківської, Н. В. Аніщук, К. Б. Левченко, Ю. В. Івченко, В. В. Кириченко, Л. В. Леонтьєвої, Т. М. Мельник, Т. В. Омельченко, О. М. Рудневої, Т. І. Фулей та ін.

Поява і запровадження терміна «гендер» дозволили розмежувати соціальні статево-рольові функції від фізіологічних, що, безумовно, сприяло більш чіткому окресленню проблем дискриміна-

ції та обмежень жінок в суспільстві. Проте, як і у випадку з будь-якою новацією, поняття «гендер» почали використовувати некритично й занадто широко. І в ряді випадків маємо твердження про те, що будь-які статеві відмінності – це тільки, і винятково, результат дії соціальних факторів та стереотипів. Спрацював принцип «маятника». Якщо колись фізіологічними відмінностями статей обумовлювали різний правовий статус чоловіків і жінок, то тут сталося навпаки, природні відмінності людей, обумовлені їх статевою приналежністю, проголошувалися результатом впливу соціальних чинників. Саме для уникнення таких непорозумінь необхідно, як видається, чітко розмежовувати і окреслювати такі поняття, як «гендерна рівність» та «права жінок».

Гендерна рівність – це рівні права людини для кожного члена суспільства без огляду на його стать. В економічному, культурному, політичному житті суспільства кожна людина повинна мати рівні права і можливості, без будь-яких обмежень з огляду на статевою приналежність. Заборона або утруднення доступу дівчат та жінок до початкової, середньої та вищої освіти безумовно було дискримінаційною практикою, яка пізніше призводила до подальшої дискримінації жінок в політичному та економічному житті. Тому для заохочення рівності чоловіків і жінок та розширення прав і можливостей жінок ООН у 2000 р. поставила завданням ліквідувати, бажано до 2005 р., гендерну нерівність в сфері початкової і середньої освіти, а не пізніше 2015-го – на всіх рівнях освіти. Існування дискримінаційних практик при доступі до освіти спричинило інші гендерні диспропорції в суспільстві: непропорційно низький рівень представництва жінок в органах законодавчої влади, на вищих щаблях виконавчої та судової влади, керівних структурах корпорацій тощо. Для ви-

правлення такого становища є припустимими і бажаними форми позитивної дискримінації: квотування місць в парламенті для досягнення окресленого світовою спільнотою бажаного рівня представництва обох статей на рівні 30-70 %. Очевидно, що такі дискримінаційні практики можуть мати тільки тимчасовий характер, до того часу, коли рівень суспільної свідомості буде таким, щоб зважати тільки на рівень компетентності людини, її креативного та інтелектуального потенціалу при вирішенні державних, регіональних, корпоративних завдань, без огляду на її статевою приналежність. Саме боротьба за гендерну рівність була основним гаслом і метою жіночого руху, починаючи від середини XIX ст. На неприпустимість усунення жінок від участі в будь-якій політичній діяльності звертав увагу ще Кондорсе у 1790 р., зазначаючи, що, оскільки права людини випливають з її природи, то «жінки посідають і однакові з чоловіками права». В іншому випадку «або жоден з індивідів, що належать до роду людського, не має правдивих прав, або ж всі вони мають однакові права. І той, хто голосує проти права іншого (хоч би якими були релігія, колір шкіри чи стать цього іншого), водночас заперечує і свої власні права» [4, с. 31-38]. Його слова залишилися поза увагою лідерів Французької революції, як перед цим, і батьків-засновників США. Тому XIX століття є періодом боротьби за виборчі права жінок та за право доступу до вищої освіти, а отже, й до професій, які потребували такої освіти (проблем з доступом до фабрично-заводської праці, в зв'язку з потребою значної кількості робочих рук, обумовленої інтенсивним розвитком промисловості, у жінок не виникало. Тут жінки-робітниці перші розпочали боротьбу, яка і сьогодні продовжується, проте уже в усіх сферах суспільного виробництва, за рівну з чоловіками оплату праці). Досягнення рівних

з чоловіками прав у політичній та економічній сферах безумовно сприяло зміні статусу жінки в сім'ї. Ставши економічно незалежною від чоловіка, жінка стала рівноправною в сімейних відносинах, що знайшло своє відображення у відповідному законодавстві. Патріархальна сім'я із законодавчо закріпленим статусом глави сім'ї відходить в минуле. Сім'я створюється на основі вільної згоди двох осіб, які мають рівні права й обов'язки. З сімейним життям пов'язана проблема, на усунення якої спрямована діяльність відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правозахисних та інших громадських організацій. Мова йде про насильство в сім'ї. На нашу думку, пов'язувати насильство в сім'ї з гендерною проблематикою немає достатніх підстав. Безперечно, жертвами насильства в сім'ї часто стають жінки. Проте обмежувати коло жертв домашнього насильства тільки жінками було б неправильно. Насильство в сім'ї, як пережиток *patria potestas*, має значно ширше коло як суб'єктів, так і жертв. І якщо для боротьби з насильством чоловіка над дружиною суспільство більшою чи меншою мірою знаходить ефективні та дієві механізми, то насильство батьків, часто обох, по відношенню до дітей – проблема, яка тільки починає серйозно обговорюватися. Показовим тут може бути те войовниче неприйняття ідеї ювенальної юстиції, яке можна спостерігати в сучасному українському суспільстві з боку певних груп і середовищ. Проблеми ювенального та геронтологічного насильства, тобто насильства стосовно дітей і людей похилого віку, є складовою, більш латентною, проте не менш гострою, проблеми домашнього насильства. Тому вона повинна мати окремі шляхи правового врегулювання, вироблення специфічних механізмів її профілактики та запобігання. Поєднання проблеми домашнього насильства

з забезпеченням гендерної рівності розвиває першу і другу проблеми, оскільки має між собою мало спільного та потребує різних шляхів вирішення і правового врегулювання. Об'єднання проблеми неналежного представництва жінок в органі законодавчої влади чи у вищих органах виконавчої влади з фактами насильства по відношенню до жінок в конкретних сім'ях є намагання перевести проблему, яка може й повинна вирішуватися шляхом законодавчого врегулювання, до проблеми суб'єктивних стосунків конкретних людей.

Жіночі права – це специфічні права жінок, обумовлені їх репродуктивною функцією, їх бажанням, здатністю і можливістю материнства. Окресливши ціллію тисячоліття зменшення дитячої смертності та покращення охорони материнства, ООН чітко визначила, що дві з восьми цілей тисячоліття прямо і тісно пов'язані з жіночими правами. Це права, усвідомлення ролі і значення яких, їх забезпечення та захист є не тільки індивідуальним інтересом конкретної особи, а й умовою існування та розвитку людства. Врегулювання цих прав, їх чітка законодавча регламентація, реальне забезпечення і захист є нагальною вимогою часу. Розуміння жінки як репродуктивного тіла, з намаганням законодавчо регламентувати обов'язковість материнства, без огляду на її бажання, шляхом заборони абортів, є, за відсутності забезпечення загального доступу до ефективних та якісних послуг по охороні репродуктивного здоров'я жінок, відголоском патріархального середньовічного світогляду.

У тісному зв'язку з жіночими правами перебувають питання охорони материнства і дитинства, особливої уваги з боку системи охорони здоров'я до охорони репродуктивного здоров'я жінки, розвиток форм та можливостей поєднання жіночої материнства та професійної діяль-

ності, забезпечення права на планування сім'ї. Проте наявність такого зв'язку не є підставою їх поєднання чи ототожнення. Так, «забезпечення рівного доступу всіх жінок незалежно від місця проживання та соціального статусу до високоякісних медичних послуг, що надаються вагітним, створення умов для безпечних пологів» є одним з основних завдань, визначених «Загальнодержавною програмою «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» [5] по охороні здоров'я дітей. Розвиток та вдосконалення державної допомоги сім'ям з дітьми є однією з визначальних і головних умов підтримки материнства. А «забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення» (преамбула закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми») є одним з найефективніших державно-правових механізмів захисту цілого спектра жіночих прав. Розширення кола суб'єктів права на допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (один з батьків, баба, дід або інший родич) дає можливість жінці робити мінімальну перерву в професійній діяльності. Сьогодні, за даними преси, в Україні біля 25 тис. чоловіків перебувають у відпустці по догляду за дитиною і з кожним роком їх стає все більше [6, с. 34]. Така ситуація не тільки сприяє збільшенню народжуваності, оскільки жінка перестає боятися втрат у професійному чи кар'єрному рості, обумовлених народженням дитини та тривалим доглядом за нею, а й сприяє утвердженню гендерної рівності в суспільстві. Можна з певністю стверджувати, що саме законодавчі заходи, спрямовані на підтримку сімей з дітьми, збільшення розмірів виплат при народженні дитини, створення умов для поєднання професійної діяльності жінки та материнства обумови-

ли стійку тенденцію до зменшення кількості абортів (1019 тис. в 1990, 169 тис. в 2011 [7, с. 465]). Очевидно, що й наявна цифра є достатньо значною, проте тільки подальше покращення умов поєднання материнства і професійної діяльності, зростання розміру матеріальної допомоги при народженні дитини, інші позитивні кроки в цьому напрямку будуть сприяти її зменшенню. Намагання законодавчим шляхом зобов'язати жінок максимально використовувати репродуктивні можливості свого організму, забороняючи, під страхом кримінального переслідування, аборти, є рудиментом тоталітарного мислення, грубим і цинічним запереченням права людини на планування сім'ї та усвідомлене материнство.

Зміни в ситуації з правами жінок мають місце і в сімейно-шлюбних відносинах. Народження дитини жінкою, яка не перебуває в шлюбі, в традиційному суспільстві спричиняло як і для жінки, так і для дитини, негативні наслідки в соціальному, правовому та економічному плані. Це змушувало жінку, її рідних будь-якою ціною намагатися добитися укладення шлюбу, що, в свою чергу, спричиняло подальший розпад таких сімей, або, що було більш поширеним явищем, робили таку жінку об'єктом постійного домашнього насильства як з боку чоловіка, так і його родичів. Усунення правової дискримінації, економічна свобода жінки, наявність гарантованої державної допомоги одиноким матерям докорінно змінили ситуацію. З патріархальних позицій збільшення частки дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі (з 11,2 – у 1990 р. до 21,9 – у 2011 р. [7, с. 339]), є негативною тенденцією. Проте з позиції запобігання та усунення домашнього насильства, забезпечення жіночих прав ситуація виглядає зовсім інакше. Право на материнство стає реальним правом жінки. Вона може реалізувати його без огляду на свій сімей-

ний стан, наявності чи відсутності у свого партнера бажання до створення сім'ї та народження дитини. При цьому кримінальна карність будь-яких діянь по змушенню жінки до вчинення абортів та наявність права на всі передбачені чинним законодавством форми державної допомоги сім'ям з дітьми обумовлюють право на материнство тільки суб'єктивним бажанням жінки.

Повна безправність жінок, її обмежений правовий статус у всіх сферах суспільних відносин обумовили потребу «боротьби за права жінок» як загальне гасло тих змін у правовому, соціальному, економічному становищі жінки, які стали нагальною вимогою часу ще в позаминулому столітті. Сьогодні, коли рівність прав та можливостей чоловіків і жінок є вимогою часу, нормою законодавства демократичної правової держави, необхідне подальше осмислення шляхів, форм та методів усунення, нейтралізації, нівеляції тих гендерних стереотипів та дискримінаційних практик, що були вироблені традиційним патріархальним суспільством. Одним з напрямків тут може й повинно стати чітке розмежування гендерної рівності та жіночих прав, як відмінних сфер суспільного буття жінки, які потребують різних форм і методів правового регулювання.

Гендерна рівність – це рівність осіб, без огляду на їх статеву приналежність, у політичному, економічному, науковому, культурному та інших сферах життя суспільства. Тобто не може й не повинно бути диференціації правового статусу особи там, де статевая приналежність не відіграє або не повинна відігравати жодного значення, наприклад, у реалізації активного чи пасивного виборчого права. Оскільки через раніше наявні в законодавстві обмеження жінки були позбавлені таких прав, то для усунення дискримінаційної стосовно жінок виборчої практи-

ки в цій сфері може й повинна бути використана позитивна дискримінація: квотування місць в органах законодавчої влади, органах місцевого самоврядування, вищих органах виконавчої та судової влади для жінок. Така практика має тимчасовий характер і з досягненням паритетності представництва чоловіків та жінок у названих структурах буде усунута. Тобто гендерна рівність передбачає відсутність диференціації громадян за статевою ознакою, надання різного правового статусу особі з огляду на її стать.

Гендерна рівність жодним чином не нівелює природні відмінності між чоловіками і жінками, їх фізіологічних відмінностей. Саме ці відмінності формують основу жіночих прав, тобто тих прав, які можуть мати тільки жінки з огляду на їх природну здатність до репродуктивної та інших пов'язаних з цією функцією (годування грудьми чи потреби, пов'язані з плануванням сім'ї). Захист і забезпечення цих прав є одним з ключових завдань як систем охорони здоров'я, соціального захисту, освіти (розвиток дошкільних навчальних закладів), так і законодавчого регулювання гарантій трудових та інших прав жінок, пов'язаних зі створенням та забезпеченням умов для ефективного поєднання материнства і трудової діяльності. І якщо для забезпечення гендерної рівності потрібна позитивна дискримінація як тимчасовий захід, то для забезпечення жіночих прав необхідне постійне і різноаспектне зростання та розширення передбачених і забезпечених законодавством можливостей для збереження репродуктивного здоров'я жінки, реалізація нею свого права на материнство та планування сім'ї, оскільки останнє безпосередньо пов'язане з забезпеченням прав дітей, охорону їх здоров'я. Застосування імперативних норм в цій сфері можливе тільки з огляду на права та інтереси жінки, з розумінням материнства

як її права, а не обов'язку, виконання якого може бути регламентоване на законодавчому рівні. Тобто заборона праці вагітних жінок на шкідливих чи небезпечних умовах праці повинна бути безумовна, але заборона доступу жінок до професії з огляду на вплив умов цієї професії чи виду занять на її репродуктивні функції може й повинна мати місце як виняток, а не як правило.

Розмежування гендерної рівності та жіночих прав має бути чітко проведено в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Забезпечення гендерної рівності, як і рівності всіх громадян без «обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» (ст. 24 Конституції України), є завданням всіх державних органів та органів місцевого самоврядування і потребує, в першу чергу, уваги щодо неприпустимості дискримінаційних практик та розробки заходів щодо її забезпечення. При цьому ефективність, повнота та швидкість досягнення результатів обумовлюються переважно доброю

волею, рівнем правової та загальної культури представників цих органів, а також активністю та моніторингом вказаних питань з боку громадських організацій, в першу чергу, правозахисних і жіночих.

На відміну від гендерної рівності, жіночі права забезпечуються «спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» (ст. 24 Конституції України). Тобто забезпечення жіночих прав є набагато глибша і багатостороння проблема, яка тісно пов'язана з правами дітей, вирішенням демографічних проблем, загальною перспективою існування і розвитку суспільства. Тому в цьому напрямку потрібна системна і систематична діяльність держави, пріоритетність фінансування, створення системи спеціальних державних органів, наділених відповідними повноваженнями для ефективного, своєчасного та повного вирішення всіх проблем, які виникають у цій сфері.

Список використаної літератури

1. Цілі розвитку тисячоліття / Сайт Організації Об'єднаних Націй // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/millenniumgoals/gender.shtml>
2. 50/50 : Опыт словаря нового мышления / Под общ. ред. М. Ферро и Ю. Афанасьева. – М. : Прогресс, 1989. – 560 с.
3. Жіночі права. Крок за кроком. Практичний посібник з використання міжнародного закону про права людини і механізмів захисту прав жінок у контексті прав людини / Пер. з англ. М. Корчинська та Л. Малець. – К. : Основи, 1999. – 249 с.
4. Кондорсе. Про надання жінкам громадянських прав // Слова чоловіків (1790-1793). – Упор. Е. Бадентер. Пер. з франц. – К. : Альтерпрес, 2006. – 397 с.
5. Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року», затверджена Законом України від 5 березня 2009 року № 1065-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
6. Одаренко С. Папа может // Фокус. – № 11 (274). – 2012. – С. 34-36.
7. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. – 559 с.